

El problema lingüístic covidrà

Josep Ruaix i Vinyet

Introducció

En el moment de redactar aquest article (27-7-2020), ja fa mesos que tot el món està colpit per una pandèmia que ha originat i continua originant gravíssims problemes sanitaris, econòmics i socials. També, en una dimensió incomparablement insignificant, ha originat problemes lingüístics. Conscients, doncs, d'aquesta dimensió objectivament tan petita, però interessant per a la nostra revista, ens disposem a parlar-ne. En realitat, ja ho vam fer anteriorment, amb la publicació, en el butlletí digital *Núvol*, d'un article titulat «Sobre la denominació de l'actual pandèmia», article que es va mantenir en aquell portal de l'1 de maig a l'11 de juny del 2020 i que fou reproduït en l'*InfoMigjorn* del 26 de maig; també n'hi hagué un enllaç des del diari *Ara* i va circular per les xarxes socials. Ací modifiquem, ampliem i actualitzem aquell altre article, sobre el qual ens van arribar tres tipus de reaccions: les positives (en alguns casos, altament positives), les negatives (en alguns casos, fortament negatives) i les neutres (les que no es comprometien: «en prenem nota», «ho estudiarem», etc.).

Per això la primera cosa que voldríem dir, a tall introductori, és que hauríem de saber tractar els problemes lingüístics amb moderació, amb tranquil·litat, amb esperit de diàleg, sense enrocar-nos ni crispar-nos, disposats a concedir i a rectificar, com també a admetre distintes solucions. Semblantment, voldríem recordar que els problemes lingüístics solen tenir diversos aspectes i que, per tant, hom no s'ha de limitar a un de sol. I, encara, que, per damunt dels criteris diguem-ne tècnics, hem d'aplicar-hi el «sentit de la llengua», el qual, és clar, pot ser diferent entre els diversos usuaris d'un determinat idioma, però es manifesta bastant clarament, almenys en les llengües sanes, no interferides, en l'ús espontani.

Mirarem de condensar i simplificar al màxim la gran quantitat d'informació rebuda i alhora exposar les

nostres idees estructurant l'article en les tres parts de la gramàtica que afecta: 1) morfologia; 2) ortografia; 3) fonètica. Advertim que, per mor de la brevetat, perquè la lectura no es faci feixuga i per evitar connotacions personals, prescindirem, si no és imprescindible, de concretar referències bibliogràfiques i noms d'autors.

1. MORFOLOGIA

Respecte a la morfologia, tractarem del gènere i del nombre gramaticals d'aquest nou terme, com també del seu adjectiu derivat.

a) Gènere

Quant al gènere, hi ha disparitat de criteris, no sols en l'ús d'aquesta denominació en català sinó també en altres llengües. Així, els uns l'usen en masculí i els altres en femení. Vegem l'origen d'aquesta disparitat.

L'actual pandèmia va ser causada pel virus *SARS-CoV-2*, mentre que l'afecció rebé, en principi i abreujadament¹, el nom de *COVID-19*. Val a dir que tal virus forma part d'un grup anomenat *coronavirus*, terme genèric que, com a hiperònim i per tal d'evitar repeticions enutjoses, també s'ha fet servir —igual que diem: *Tenia un refredat, i aquesta afecció* (en què *afecció*, nom genèric, evita la repetició del nom específic *refredat*) *li va impedir d'anar a treballar*—; no cal dir que un hiperònim de rang superior seria, precisament, *virus*. Doncs bé, les lletres del nom corresponent a l'afecció causada per aquest microorganisme són la sigla, amb truncament, de la denominació anglesa *coronavirus disease* 'malaltia del coronavirus', seguida, amb guionet, de l'any de detecció (*19*, també abreujat, per *2019*). A partir d'aquestes dades, alguns van proposar que, quant al gènere gramatical, el nom del virus —reduït, per comoditat, al mateix terme de l'afecció, *COVID-19* (ja que la denominació científica, *SARS-CoV-2*, és, en el llenguatge corrent,

¹ El nom complet seria, segons el TERMCAT o Termcat (les sigles llargues tendeixen a escriure's amb la sola lletra inicial majúscula), *malaltia respiratòria causada pel SARS-CoV-2* o bé *síndrome respiratòria associada al SARS-CoV-2*, però ja es veu que, més que de noms, es tracta de definicions.

impracticable)²— s'usés en masculí (perquè ens referim a un virus, nom masculí), i el nom de la malaltia s'usés en femení. Ara bé, el nom anglès *disease* no és pas femení, en aquella llengua, ni tampoc masculí, perquè l'anglès no atribueix gènere gramatical a coses que no siguin sexuades. En aquest sentit, podem dir que en anglès és un mot de gènere neutre (emprant *neutre* amb el valor etimològic de no ser ni una cosa ni una altra, com acabem de fer nosaltres en el primer paràgraf de la introducció del present article); de fet, suposant que porti l'article determinat, *the*, tampoc no es veu de quin gènere gramatical és, i ja se sap que els noms neutres (emprant aquest terme en sentit estricte o en sentit lax) s'interpreten, en les llengües romàniques, com a masculins, perquè el masculí és el gènere no marcat³. Naturalment, això passa amb un mot com *disease*, que per als qui parlem idiomes altres que l'anglès resulta opac, però no s'esdevé amb mots diguem-ne transparents per als parlants de llengües romàniques, com, per exemple, *agency* en el cas de la sigla *CIA*, *organization* en el cas de la sigla *UNESCO* (o *Unesco*) o bé *union* en el cas de la sigla *UEFA*; hi pot haver excepcions, per diversos motius⁴. I és obvi que tot això és ben diferent del que passa amb les sigles formades a partir del català (o del castellà però amb coincidència amb el català), en què el gènere gramatical del nucli és conegut per l'usuari, com, per exemple, en el cas de la sigla *ESO*, femenina pel seu nucli *educació*, o *GIEC*, femenina pel seu nucli *gramàtica*.

Per altra banda, si volguéssim traduir la sigla al català, hauria de ser, creiem nosaltres, *MACOVI* o *macovi* (acrònim provinent de *malaltia del coronavirus*); de fet, la sigla anglesa *AIDS* o *aids* (provinent de la seqüència *acquired immune deficiency syndrome*) es va traduir al català per *SIDA* o *sida* (provinent de la seqüència *síndrome d'immunodeficiència adquirida*) i aleshores, lògicament, s'usa en femení, perquè el substantiu *síndrome* en català és femení (i amb raó, ja que prové del

grec *syndromé*, femení), mentre que en castellà s'usa en masculí, perquè en aquesta llengua el substantiu *síndrome* és masculí (potser per calc del francès, en què aquest mot equival al nom masculí *concurso*).

A més, el terme anglès *disease* també es pot traduir, ni que sigui un recurs menys habitual i més aviat popular, pel substantiu català masculí *mal*, ja que aquest és un substantiu que pot indicar igualment malalties (diem, per exemple, *un mal lleig*, *tenir mal de cap*, *mal de coll*, *mal de ventre*, etc.)⁵. I, encara, existeixen moltes malalties que en català s'expressen amb un nom masculí, com *càncer*, *catarro*, *coma*, *còlera*, *còlic*, *constipat*, *dolor*, *ictus*, *infart*, *insomni*, *malestar*, *mareig*, *raquitisme*, *restrenyiment*, *reuma*, *tifus*, *vertigen*, *xarampió*, etc.; també *Alzheimer*, *Parkinson*, etc.; i encara *chikungunya*⁶, *ebola*, *herpes*, *zika*.

Un fet important és que es fa difícil de distingir, cada vegada que hom esmenta el terme *COVID-19*, si es refereix al virus o a la malaltia; és més, diríem que, en certa manera, la denominació del virus implica, suggereix o comprèn la denominació de l'afecció vírica; és un cas normal de metonímia: la causa per l'efecte (metonímia no pas exclusiva del català, ni de bon tros). Per tant, obligar els usuaris de la llengua a fer contínuament tal distinció és exigir-los un esforç desmesurat, marejador i, al capdavall, inútil⁷. En el nostre cas, és fer el català més difícil sense raó suficient. En aquest sentit, els usuaris de l'anglès i de l'alemany han fet una simplificació encara més radical anomenant l'afecció, simplement, *corona* (escurçament de *coronavirus*), i ningú no se n'escandalitza.

Una altra consideració que hauríem de tenir en compte és que el català no s'ha de separar, si no hi ha motius vàlids per a fer-ho, de l'ús de les altres llengües de cultura. Doncs bé, la majoria de les nostres llengües pròximes usen el terme en qüestió en gènere gramatical masculí. I això malgrat que els organismes

2 Com explica l'atent tractadista barceloní Albert Pla Nualart en els seus interessants articles dins el diari *Ara* del 18-7-2020 i del 25-7-2020.

3 Notem, per il·lustrar el que acabem de recordar, que el substantiu llatí *virus*, que precisament és l'ètim d'aquest mot en les llengües modernes, també és neutre, en sentit estricte, ja que el llatí (com el grec, com l'alemany, etc.) té tres gèneres gramaticals: masculí, femení i neutre.

4 Com és el cas de la sigla PCR (relacionada amb l'actual pandèmia), que conté el nucli *reaction*, solament conegut pels especialistes i a la qual el gran públic aplica espontàniament el gènere no marcat.

5 Que aquest nostre argument, certament secundari, no és tan gratuït com alguns han afirmat, ho demostra que també l'empra, com hem sabut després, la lingüista Elena Álvarez Mellado en un seu equilibrat article dins *eldiario.es* del 24-7-2020, per al castellà *mal*, lingüista que, en conjunt, fa moltes reflexions que coincideixen, pel que fa al gènere del terme *covid*, amb les nostres.

6 A propòsit del terme *chikungunya*, el mateix Termcat justificava el masculí dient: «Tant el masculí com el femení són possibles per a noms de malalties en català, però la proposta que presentem es basa en l'ús majoritari (en català i en altres llengües romàniques) i en el caràcter de gènere no marcat que té el masculí en aquestes llengües.» I val a dir que, almenys en els darrers quatre termes de la nostra llista, el nom de la malaltia és també el del virus. Més encara: l'*Oxford Learner's Dictionaries* dona la definició de *COVID-19* unificant virus i pandèmia.

7 L'esmentat lingüista Albert Pla afirma, en el segon article citat abans (nota 2): «... la frontera entre malaltia i virus és tan tènue que aquesta distinció —que a l'ARA vam intentar— acaba creant dubtes constants en els redactors, incoherències en el text i un desconcert general en els lectors.»

normativitzadors respectius han recomanat el femení, basant-se, com en el nostre cas, en el criteri tècnic de la traducció del terme anglès *disease* per un substantiu femení: en castellà, *enfermedad*; en francès, *maladie*; en italià, *malattia*, en portuguès, *doença* o *enfermidade*; en alemany, *Krankheit*. I és que els usuaris d'aquestes llengües, espontàniament, s'han deixat portar, amb raó, pel seu instint lingüístic, que els induïa a practicar la metonímia esmentada en el paràgraf anterior, metonímia, repetim-ho, habitual i admesa en l'ús lingüístic. Igualment hi ha influït el fet que el terme *coronavirus*, tan associat a l'altre, és masculí. Per això no es pot dir que el fet d'usar, en català, el terme en qüestió en gènere masculí sigui per influència del castellà.

No menys important —almenys des del punt de vista popular— que els arguments que hem anat presentant a favor de l'ús masculí del nom específic més habitual de l'actual pandèmia és el següent: els parlants que diuen «el COVID» és perquè assimilen inconscientment (però legítimament) la terminació *-id* (o *-it*: fonèticament són equivalents) a moltes altres paraules que coneixen i que són de gènere masculí, com *aldehyd* i *quid*; i els més freqüents *ardit*, *cabrit*, *confit*, *escrit*, *polit*... De fet, la immensa majoria de substantius i adjectius en *-it* són masculins, excepte *nit*, que és femení (més *elit*, nom adaptat recentment del fr. *élite*, i *hassid*, xenisme rar, que tant pot aplicar-se a homes com a dones)⁸.

Complementant l'argument precedent, notem que el nom d'una altra epidèmia, nom que ens prové del francès *grippe*, femení, va ser adaptat al català (probablement durant el segle XIX) en la forma *grip*, que generalment (pel gènere de la llengua de procedència però també, creiem, per influència del castellà) s'usa en femení, si bé popularment (no «vulgarment», com d'una manera impròpia diu el, per altra banda magnífic i insubstituïble, *Diccionari català-valencià-balear*, s.v. *grip* 1) s'usa en masculí en una sèrie de parlars prestigiosos⁹, per analogia amb els mots terminats en *-ip*, que són majoritàriament masculins, com *esgarip*, *macip*, *pipiripip*, *tip*, etc. Fins i tot es dona el cas que

el terme francès *équipe*, femení, ha passat a la nostra llengua (almenys des de començament del segle XX) amb la forma *equip*, masculina, la qual, si bé pot ser, com afirma un autor mallorquí (però no creiem que això valgui per al català central), un calc del castellà *equipo* (nom masculí), no deixa de ser congenial amb el nostre idioma¹⁰.

Tornant a l'actuació dels organismes normativitzadors, hem de dir que, en el cas que ara ens ocupa, al cap de molt poc d'haver-se declarat la pandèmia el Termcat va establir el gènere gramatical femení per al terme *COVID-19*. Suposem que es basava en el criteri tècnicament més correcte, que trobem recollit en la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (GIEC): «Les sigles prenen la categoria, el gènere i el nombre del nucli del sintagma nominal que abreugen» (p. 146). Però posteriorment el Consell Supervisor del Termcat, tenint en compte més criteris, va acordar flexibilitzar la qüestió i admetre, com a sinònim complementari de la forma femenina, la forma masculina (tal com ha establert la Real Academia Española de la Lengua per al castellà). A més, ens consta que la Secció Filològica té la intenció de modificar l'afirmació de la GIEC, perquè s'ha adonat que existeixen casos que la contradueu (com *FLOPS*, sigla masculina en què el nucli és el femení *operacions*; *làser*, nom masculí en què el nucli de la sigla originària és el femení *amplificació*; *radar*, també nom masculí en què el nucli de la sigla originària és el femení *detecció*; *TAC* o *tac*, sigla o nom masculí en què el nucli és el femení *tumografia*). L'acord esmentat va aparèixer a la pàgina web del Termcat, concretament el dia 3 de juny a la tarda, però tot seguit va desaparèixer, perquè es veu que encara no estava ratificat. En el moment de tancar aquest article, l'acord, ratificat, ja s'ha reflectit, a partir del 26-7-2020, en els mitjans de comunicació del Termcat.

Resumint, quant al gènere de la denominació de l'actual pandèmia, al nostre entendre hi ha molts més arguments, i més importants, en el llenguatge corrent, a favor del gènere masculí que del femení. Normativament, però, s'admeten tots dos gèneres, si

8 El gramàtic valencià Josep Lacreu, en un article dins el diari *Levante* del 3-4-2020, feia una observació curiosa i alhora pertinent: «Inclús algunes [paraules] que, d'entrada, podria pensar-se que, de manera subjacent, tenen un referent nuclear femení, com [el nom de] la ciutat de Madrid, per exemple, es fan servir en masculí. Diem, efectivament, "el Madrid cortesà" enfront de "la Barcelona burgesa". Segons la terminació que té el nom de cada ciutat, li apliquem un gènere o un altre.»

9 Com els de les comarques del Bages, Berguedà, Solsonès, Osona, Anoia, Ripollès i els de les Illes Balears, segons informa concretament (en una llista no tancada) el nostre col·lega bagenc Jordi Badia en un seu article, bastant divulgat, publicat dins *Vilaweb* (6-5-2020); i quan diem «parlars prestigiosos» ens referim al fet que pertanyen o bé al català central, base del català literari (recordem, per exemple, que era osonenc Verdaguer, el creador de la llengua literària catalana moderna), o a l'insular (amb les grans aportacions que ha fet també al català literari). Aprofitem l'avinentesa per a demanar als responsables del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans que per al substantiu *grip* s'admeti, com a forma secundària, el gènere masculí, tal com ja s'ha acceptat, per al substantiu *fred*, el gènere femení, gènere reduït, aquest sí, a poques comarques.

10 De fet, és enregistrat així (*equip*) en el *Diccionari ortogràfic* de Pompeu Fabra, Barcelona 1917.

bé es prefereix el femení. Que cadascú, doncs, actuï segons el seu sentit lingüístic. En el futur segurament tots ho veurem més clar.

b) Nombre

Pel que fa al nombre de la mateixa denominació, no sabem que se n'hagi parlat, però suggerim que, el dia que es vulgui fer servir el plural, si bé serà un ús rar, la forma podria ser *(els) covid-19* o, simplement, *(els) covid*. Sí que s'ha parlat, en canvi, del plural del terme genèric *coronavirus*, el qual, evidentment, conserva la mateixa forma que el singular, o sigui que és morfològicament invariable, com el seu component *virus*: *el coronavirus*, *els coronavirus*, etc., com *el virus*, *els virus*, etc.

c) Adjectiu derivat

A hores d'ara, ja existeix un adjectiu derivat del terme que estem estudiant. L'hem vist usat per primera vegada en el diari manresà *Regió7* del 15-7-2020, p. 18, en un article signat per Xavier Gual, on surt l'expressió «malalts covidians». Per tant, podem dir que ja tenim l'adjectiu *covidia -ana*, que nosaltres mateixos fem servir en el títol d'aquest article, igual com els diccionaris ja enregistren l'adjectiu *sidós -osa*, derivat de *sida*.

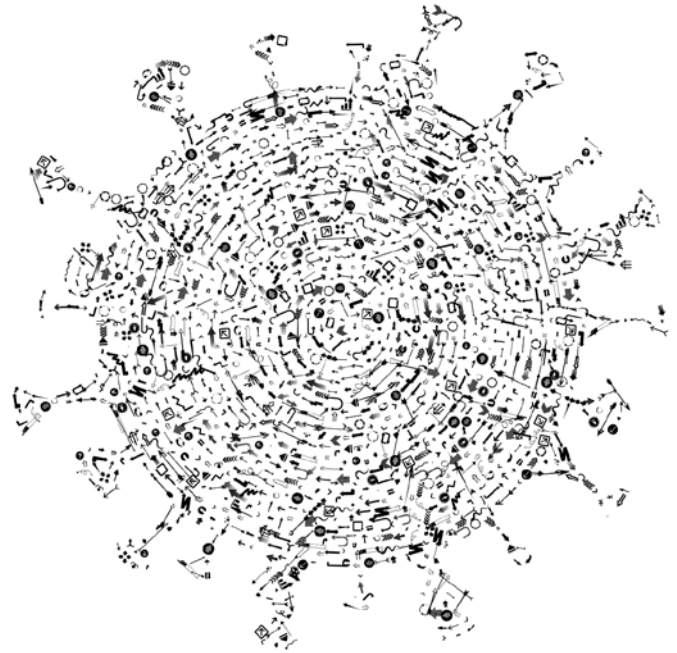
2. ORTOGRAFIA

Passant a l'aspecte ortogràfic de la denominació específica ordinària de l'actual pandèmia, existeixen diverses possibilitats, com es veu en els següents exemples: *COVID-19*, *CoVid-19*, *Covid-19* i *covid-19*.

En principi, les sigles s'escriuen en majúscules; després, si es converteixen en noms comuns, s'escriuen en minúscules. I, com acabem de veure, existeixen escriptures de transició. Deixem, doncs, que es vagi produint espontàniament i gradualment aquesta evolució. A la llarga, és clar, almenys en els textos no especialitzats, s'escriurà *covid*, ja sense la xifra precedida de guionet, oimés sabent que aquest terme ja ha produït almenys un derivat.

3. FONÈTICA

Fixant-nos, finalment, en l'aspecte fonètic, convé dir que la denominació de la pandèmia actual, s'escriu com s'escriu, s'ha de pronunciar, pel que fa al primer component (el que prové de la sigla *COVID*), com un mot agut, perquè així escau a la fesomia fònica del

català, prescindint del que es faci en altres idiomes. Talment s'esdevé amb les sigles terminades en consonant (excepte *essa*), com *ACNUR*, *BANKUNION*, *BENELUX*, *COMINTERN*, *EUROCONTROL*, *GATCPAC*, *HISPANOIL*, *INTERPOL*, *OTAN*, *PIMEC*, *RADAR* (convertida ja en el nom comú *radar*), *SEDEC*, *TERMCAT*, *UNICEF*, etc., si bé hi ha algunes excepcions (a part de les sigles terminades en *essa*, com *ERASMUS*), degudes a la interferència d'altres llengües (com és el cas de *DOMUND*, *SEAT*, etc., que es pronuncien com a mots plans). En això, malgrat lleus diferències d'explicació, concordem amb el Termcat.

Com a acabament, val la pena de recordar que, tal com passa amb la majoria de les sigles i dels neologismes, de moment la *o* de *COVID*, *Covid* o *covid* s'ha de pronunciar clara, sense reduir-la al so /u/, àdhuc en els parlars que normalment fan tal reducció, com és el cas del català central. Si, a la llarga, aquest nou terme és molt usat, pot ser que llavors s'hi faci la reducció, però aquesta no s'ha de forçar ni precipitar. Fixem-nos com es pronuncien les os àtones de les sigles posades com a exemples en el paràgraf anterior (*COMINTERN*, *EUROCONTROL*, *OTAN*). O fixem-nos en el cas del neologisme *euro*, en el qual d'antuvi es pronunciava a tot arreu la *o* clara i de mica en mica es tendeix a reduir-la al so /u/ en els parlars que tenen aquesta característica, com s'esdevé amb la pronúncia del nom d'una altra moneda, ja passada a la història, el *duro*. Ara per ara, però, no alterem la pronúncia espontània, ans deixem que les coses facin el seu curs normal. Novament, en això convergim amb el que diu el Termcat. I, parlant de normalitat, podem concloure l'article esperant que també la nostra vida, superada la pandèmia, torni a la normalitat, encara que sigui, com ja diuen alguns, una «nova normalitat». ■